

Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'sinde Vücut Şehrinin Yöneticisi Olarak Akıl

DOÇ. DR. FARUK MANAV*

Öz

Âşık Paşa, *Garib-nâme*'de şehir gibi olan insan vücudunun yöneticisinin akıl olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu şehirde sekiz kapı bulunmakta ve o, bu kapıların akıl sayesinde ideal işlevlerini yerine getirebileceklerini ifade etmektedir. Akıl, her kapının ideal işlevini yerine getirmesini sağlayan ve insandaki düzeni tesis edebilen yetidir. Bu çalışma ise *Garib-nâme*'de insan vücudunun bir şehre benzetildiği ve bu şehrin yöneticisinin akıl olduğuna ilişkin kısmın felsefi açıdan değerlendirilmesini ve bu düşünceye kaynaklık eden düşünceleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken de gerek evrensel felsefedeki gerekse Türk felsefesindeki konuyla ilgili benzeşen düşüncelerden yararlanılacaktır. Böylece insanın vücut şehrinde yer alan kapıların varlık, bilgi ve değerler açısından ne anlam ifade ettiği ve aklın bu konudaki işlevi gün yüzüne çıkarılacaktır.

Anahtar sözcükler: Âşık Paşa, akıl, vücut şehri, kendini bil, Türk felsefesi

THE REASON AS THE RULER OF THE CITY OF BODY IN ÂŞIK PASHA'S *GARİBNAME*

Abstract

Âşık Pasha states in *Garib-nâme* that the ruler of the human body, which is like a city, is the mind. According to him, there are eight doors in this city and he says that these doors can serve their ideal functions by means of reason. Reason is the ability that enables every door to fulfill its ideal function and that can establish order in human beings. This study aims to give a philosophical evaluation of the relevant part of *Garib-nâme* where the human body is likened to a city with reason as its ruler, and to unveil the provenances of this thought. This will be done with the aid of some analogous thoughts on the same subject from both universal and Turkish philosophical literature. It will thus be brought to light what these doors in the human's "city of body" are to mean from the perspective of being, knowledge and values, and what function is to be served by reason in this setting.

Keywords: Âşık Pasha, reason, the city of body, know thyself, Turkish philosophy

GİRİŞ

14. yüzyıl Türk düşünce dünyasının önemli şahsiyetlerinden birisi olan Âşık Paşa'nın gerek Türk diline verdiği önemi gerekse Türk düşünüş biçiminin özelliklerini yansıttığı *Garib-nâme* adlı eseri (Yavuz, 2003, s. 32-36), birçok konuda felsefi değerlendirme yapmaya olanak sağlamaktadır. Âşık Paşa'nın oldukça hacimli olan, çokça konu ve temaya işaret eden bu eserinin yapısına ilişkin Yavuz (2004, s. 353) şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Garib-nâme'de dikkat çeken husus, eserin on bölüm olması ve her bölümde on kıssanın bulunmasıdır. Bu durumda Garib-nâme'de yüz destan var demektir. Ancak bu yüz konunun işlenmesi demek değildir. Eserin birlerden başlayarak onlara kadar kubbeleşerek açılması ve gittikçe büyümesi onun en önemli tarafıdır. Şairin işlediği ve üzerinde durduğu konu sayısını her bölümü on ile çarptığımız zaman bulabiliriz. Bu durumda Âşık Paşa fazla ayrıntılara girilmezse, 550 konu üzerinde durmuştur.

İçerik açısından bakıldığında zengin bir düşünce dünyasına sahip olduğu görülen bu eserin bütünsellik arz eden, "...derli toplu..." (Yavuz, 2000, s. LI) ve Türk düşünüş biçimine ilişkin oldukça sistematik ve güçlü bir felsefi yapısının bulunduğu da söylenebilir. Çünkü "Garib-nâme'nin en önemli özelliğinden biri de eserin tercüme olmayıp telif olmasıdır." (Yavuz, 2003, s. 36). Bu nedenle eserin tamamıyla Türkçe yazılmış olmasının Türk felsefesinin Türk dilinde ifade edilmesine ve kavramsallaştırılmasına aracılık ettiği söylenebilir.

Kimi çevrelerce ise tasavvufi yönü ile ön plana çıkarılan ve bir tasavvuf eseri olarak değerlendirilen (Kut, 1991, s. 2; Ocak, 1991, s. 3; Yavuz, 2003, s. 36; Cengiz, 2020, s. 184) *Garib-nâme*'nin bu yönünün ötesinde farklı bakış açıları ve yaklaşımlar ekseninde, özellikle de felsefi yapısına yönelik değerlendirme yapmak son derece önemlidir. Yukarıda bahsedilen dilsel özelliklerin dışında bu değerlendirmeyi önemli kılan gerekçeler ise eserin tasavvufi yönü nedeniyle Antik Yunan düşüncesinden izler taşıması¹ olasılığı ve Türk felsefesinin özelliklerine sahip olma potansiyelidir. Bu nedenle eserde bahsi geçen düşüncelerin nasıl bir felsefi arka plana sahip olduğunu ve eserin düşünsel zenginliğini göstermek açısından önemli olduğu gibi *Garib-nâme*'nin gerek Türk felsefesi gerekse evrensel felsefe mirası içindeki yerine ilişkin yorumda bulunmak için de gereklidir.

Literatüre bakıldığında *Garib-nâme*'nin felsefi yönüne ilişkin bazı çalışmaların bulunduğu görülmektedir (Ovacık, 2016a; Ovacık, 2016b). Bu çalışmada ise *Garib-nâme*'nin II. cildinin I. kısmında yer alan *insan vücudu çok büyük bir şehir gibidir* hadisine² ilişkin sekizinci bölümün dokuzuncu kıssası analiz edilerek kıssada insanın vücut şehrinin yöneticisi olarak düşünülen aklın³ bu işlevini nasıl yerine getirdiğine dair yapılacak değerlendirmeler ekseninde bu

¹ Ülken (2015, s. 115-116), tasavvufun kaynaklarından birisinin Yeni Platonculuk olduğunu ifade ederken, Arslan (2013, s. 303-307) ise İbni Arabi ve sonrasındaki mutasavvıfların düşüncelerinin Platoncu düşünceye yakın olduğunu belirtmekte ve bu dönem tasavvufunun akılsallığı ön plana çıkardığından Yunan tarzı düşünce çizgisinde olduğunu ama özgünlüğünü koruduğunu dile getirmektedir.

² Garib-nâme'de yer verilen bu hadis sahil/gerçek olmadığına dair yorumlar da bulunmaktadır (Aydın O., 2020, s. 207). Ancak bu hadis gerçek olsun ya da olmasın bu çalışma açısından önemli olan Âşık Paşa'nın buna yönelik nasıl bir felsefi temellendirme yaptığıdır.

³ Akıl kavramının felsefe literatüründe ne anlama geldiğinin kısaca ifade edilmesi yararlı olacaktır. Felsefede akıl genel anlamıyla insanın bir yetisi olarak karşımıza çıkarken bu yeti, bilme, kavrama, doğru bir şekilde düşünme, yargıda

düşüncenin yapısını ve felsefi arka planını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bunu yaparken de hem Türk felsefesinden hem de evrensel felsefe literatüründe yer alan ve konuyla benzeşen düşünceler ortaya koyan filozofların düşüncelerinden yararlanılacaktır.

1. KISSANIN BAŞLANGICI VE AMACI: KENDİNİ BİLMEK

Kendini bilmek, insanın kim olduğunu kavraması, kendi potansiyelinin, neleri bilip neleri bilmediğinin farkına varması gibi durumları içeren ve kendi özü üzerine geliştirdiği bir tür farkındalık durumu olarak belirginleşen bilinçlilik hâlidir. Felsefe tarihinde ise farklı görünümleri ile karşımıza çıkan bu anlayış, Antik Yunan'da kendisini gösteren ve Türk felsefesinde de rastlanan bir düşünce yapısına işaret etmektedir.

Öncelikle Yedi Bilgelerin düşüncelerinde insan davranışlarına ilişkin bazı öğütler şeklinde kendini açığa vuran ve Delphoi'deki bir tapınakta yazan 'kendini bil' sözü (Kranz, 2014, s. 31-34), Antik Yunan'da özellikle Platon'un diyaloglarında irdelenmektedir. Platon, *Kharmides* diyalogunda kendini bilmeyi en genel anlamda bilge kişinin tavrı olan bir tür yüksek farkındalık becerisi olarak görürken bunu şöyle ifade eder;

Bu durumda, yalnız bilge kendi kendini bilebilir; hem neyi bildiğine hem de neyi bilmediğine karar verebilen yalnız bilgedir; aynı şekilde başkalarını da inceleyip, neyi bildiklerini, neyi bildiklerini sandıklarını ve gerçekten bildiklerini, neyi bildiklerini sandıklarını ama gerçekte bilmediklerini de anlayabilir; başka hiç kimse anlayamaz bunu. O halde gerçekte, bilge olmak, bilgelik ve kendi kendini bilmek; neyi bildiğini ve neyi bilmediğini bilmektir (Platon, 2010, s. 314-315, 167).

Platon tarafından insanın bilgeliğine karşılık gelecek şekilde ifade edilen kendini bilme meselesinin Türk felsefesinde de örnekleriyle karşılaşılan bir düşünce yapısı olduğu ifade edilebilir. Bu konuda verilebilecek ilk örnek ise Orhon yazıtlarıdır. Yazıtlarda kağanların bilgeliklerine ilişkin "...bilge kağan ermiş alp kağan ermiş buyrukı bilge ermiş erinç alp ermiş erinç... / Bilge kağan imiş, yiğit kağan imiş, komutanları da bilge imiş elbette, yiğit imiş elbette." (Aydın E., 2019, s. 80-81, BK D 4) ifadesinin dışında bilgeliğin verilen örnekler çerçevesinde yöneticilik için önemine dikkat çeken doğrudan ve/veya dolaylı ifadeler de bulunmaktadır (Manav, 2021, s. 7-11). Buna göre, kendini bilme düşüncesinin Türk felsefesinde ilk olarak bilgelik ekseninde kağanlıkla ilişkilendirilerek Orhon yazıtlarında karşımıza çıktığı söylenebilir.

Kendini bilme konusunda Türk felsefesinden verilebilecek diğer örneklerden bazıları ise Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig'i* ve Yunus Emre'nin *Divanı*'nda yer almaktadır. Örneğin, *Kutadgu Bilig'*deki *İnsan Oğlunun Değerinin Bilgi ve Akıldan Geldiğini Söyler* başlıklı 6. bölüm, akıllı ve bilgili insanın özelliklerine, akıllı ve bilgili olmanın kazanımlarına yöneliktir. Yani bir bakıma akıllı ve bilgili kişinin kendini bilen kişi olduğu ifade edilmektedir. "Bilginin mânasını bil; bak, bilgi ne der: bilgiyi bilen insandan hastalık uzaklaşır." (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 22, 156. B),

---

bulunma (Cevizci, 2010, s. 48), doğru ile yanlış birbirinden ayırt etme, kavram, olay ve olgu vb. çeşitli unsurlar arasında ilişki kurma ve bunları anlama gibi eylemlerle karakterize olan, insanın yol göstericisi (Güçlü vd., 2008, s. 1479) olarak tanımlanmaktadır.

“Anlayış⁴ bir yulardır; insan onu elinde tutarsa, dileğine erişir ve bütün arzularına nâil olur.” (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 23, 159. B) ve “Anlayışın insana faydası çok olur; insan bilgi bilirse, aziz olur.” (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 23, 160. B) ifadelerinden anlaşıldığı üzere kendini bilen kişi, yapıp ettiklerinin farkında olan ve neleri bilip neleri bilmediğini bilen, amaçlarına ulaşma potansiyeli yüksek olan kişidir.

Yunus Emre ise kendini bilmeyi okumakla ya da öğrenmekle gerçekleştirilen bilme eyleminden farklı düşünmekte, insanın ilim sayesinde kendini tanimasından ve neleri bilip neleri bilmediğinden hareketle Allah’ın varlığını bilmeye karakterize olan bir yapıyla tasarlamaktadır. Yani ona göre kendini bilen kişi, Allah’ı da bilen kişi olmak durumundadır:

“İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır
Okumaktan mana ne kişi Hakk’ı bilmektir
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emektir
Okudum bildim deme çok ta’at kıldım deme
Eri Hak bilmezisen abes yere yelmektir” (Yunus Emre, 1991, s. 92, 91. G).

Söz konusu bu anlayışın bir başka görünümünün ise Âşık Paşa tarafından *Garib-nâme*’de ifade edildiği görülmektedir.⁵ Âşık Paşa, kendini bilen kişiyi eserinin I. cildinin I. kısmında, gerçek anlamda iman sahibi olan ve yapıp ettiklerinin farkında olan, nerede bulunduğunu, ne olacağını, kim olduğunu, dünyadaki amacının ne olduğunu bilen kişi olarak tasarlamaktadır (Âşık Paşa, 2000a, s. 473-475, 2274-2279. B). O, bu çalışmanın konusu olan kıssada ise kendini bilmenin bir yolunun bulunduğunu ve bunun da kişinin kendi vücudunu tanımak yoluyla gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca şehir gibi olan insan vücudunda, bir şehirde bir arada yaşayan insanların rol ve görevlerine benzer şekilde farklı bölgelerin ya da organların farklı işlevleri yerine getirdiğine işaret ederek insanın neleri yapıp neleri yapamayacağını yani, bir bakıma kendi potansiyellerinin farkına vararak yaşamını sürdürmesinin yolunu göstermektedir (Âşık Paşa, 2000c, s. 249, 6922-6929. B). Bu farkındalıkta baş etken olarak değerlendirilebilecek olan unsur ise insanın vücut şehrinin yöneticisi olan akıldır.

2. YÖNETİCİ OLARAK AKIL

Akıl, her şeyin denetimini sağlayan ve insanın tüm eylemlerinden sorumlu olan bir tür denetim mekanizmasıdır. Nasıl ki, bir şehirde insanların dirlik ve düzen içinde yaşayabilmesi için bir yöneticinin bulunması gerekiyorsa insan vücudunda da ideal uyumun ve devamlılığın sağlanabilmesi için tüm yetkiyi elinde bulunduran bir yöneticiye yani, akla gereksinim bulunmaktadır. Çünkü “Vücut ülkesindeki bütün emirler ona aittir; herkes o emre göre gidip gelir ve iş yapar.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 251, 6933. B).

Âşık Paşa’ya göre, aklın yönetimindeki insanın vücut şehrinde birbirinden farklı olan ve farklı işlevleri yerine getiren unsurlar bulunmaktadır: “Bu şehrin içi yaratıklarla dolmuştur ve bunların kimi küçük kimi büyüktür (6934. B). Orada kimisi gider, kimisi gelir, bazısı da oturur;

⁴ Anlayış sözcüğü özgün metinde *ukuş* olarak geçmektedir (Yusuf Has Hâcib, 1999, 32, 159. B). *Ukuş* sözcüğü ise “akıl” (Kâşgarlı Mahmud, 2020, s. 29) anlamına geldiğinden bu anlam üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

⁵ *Garib-nâme*’nin kendini bilmek konusu etrafında şekillendiği de belirtilmektedir (Özkan, 2010, s. 360).

kimi kazanır, kimi de mal mülk biriktirir (6935. B). Kimi avcıdır, av avlar; kimi bir yere gitmez ve evinde kalır (6936. B). Kimi padişahın yardımcısı, kimi hizmetçidir; ... (6937. B)" (Âşık Paşa, 2000c, s. 251, 6934-6937. B). Bu yüzden vücut şehrinde kendiliğinden doğal bir uyumun beklenmediğini ve farklılıkların arasındaki uyumu tesis edecek bir yöneticiye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek gerekmektedir. Çünkü "Bu şehrin halkında; öfke, merhamet, günah, ibadet, iyilik ve kötülük gibi pek çok hüner bulunur." (Âşık Paşa, 2000c, s. 253, 6941. B). Dolayısıyla yönetici ihtiyacını giderecek olan akıl, aynı zamanda vücut şehrindeki kaosun kozmosa dönüşümünü sağlama gücüne de sahiptir. Ayrıca vücut şehri, dış dünyadan tamamen yalıtılmış olmayıp aksine dış dünya ile süreklilik arz eden bağlantısı nedeniyle mevcut olanların dışında kapıları aracılığıyla yeni unsurlarla da karşılaşabilmektedir. Zira "Bu şehirde sekiz geçit yeri vardır ve bunların her biri büyük kapılardır." (Âşık Paşa, 2000c, s. 251, 6938. B). Ancak bu kapılardan her zaman istenen ya da iyi ve yararlı olarak nitelendirilen şeyler girmemektedir. Çünkü "Bu kapılardan devamlı; iyi kötü, değerli değersiz, üstün ve üstün olmayan kervanlar geçer." (Âşık Paşa, 2000c, s. 251, 6939. B). Bu nedenle söz konusu kapılardan her şeyin vücut şehrine girmemesi ya da istenmeyenlerin ayıklanması için aklın bu kapılardan sorumlu bir yönetici olarak düşünüldüğü söylenebilir. Öyleyse aklın vücut şehrinde yönetici olarak tasarılanmasının arka planında yer alan nedenlerden birisi budur.

Aklın bu denli önemli bir konumda düşünülmesinin bir diğer nedeni ise aklın tüm varlıklardan önce Allah tarafından yaratılmış olan, diğer varlıklardan üstün tutulan, bulunduğu her insanı güzelleştiren ve tüm insanların yaşamını sürdürebilmek için muhtaç olduğu bir yeti olması ve bu özellikleri nedeniyle de ona Allah tarafından bazı sorumlulukların yüklenmiş olmasıdır (Âşık Paşa, 2000c, s. 253-255, 6948-6953. B). İşte buna dayalı olarak aklın en önemli sorumluluğunun insanın vücut şehrinin ya da daha bütünsel düşünüldüğünde insanı yönetmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Yönetici aklın farklı birimlerinden de söz edilirken bunlardan biri, insanın göğüs bölgesinde bulunan ve fakirlerin/güçsüzlerin sığınağı olan *gönüldür* (Âşık Paşa, 2000c, s. 255-257, 6961-6962. B). Gönülün akıl birimi olarak işlevini kavrayabilmek için ise sözlük anlamlarına bakmak yararlı olacaktır. Çünkü gönül "İman, sevgi ve nefretin, iyi ve kötü bütün duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin mânevî yönü, yürek, dil" (Ayverdi, 2008, s. 1088) anlamlarıyla insanın tinsel yönüyle ilgili birçok eyleme, unsura ve duyguya işaret etmektedir. Ancak *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* "zihin açıklığı ve idrak sür'atı" (Kâşgarlı Mahmud, 2020, s. 496) gibi anlamları bulunmaktadır. Yani gönül, insanın duygularına ve eylemlerine danışmanlık yapan manevi/tinsel yönü dışında, onun anlama becerilerine, bir bakıma aklın kullanılabilme derecesine de işaret etmektedir. Bu nedenle Âşık Paşa'nın gönülü aklın birimlerinden birisi olarak düşündüğü söylenebilir.

Aklın diğer bölümü ise içinde her şeyin saklandığı bir ambar olarak *hafızadır* (Âşık Paşa, 2000c, s. 257, 6962. B). Bu birim sayesinde aklın yaşantılar ve her türlü edinilmiş bilgiler için bir depolama işlevine sahip olduğu dile getirilebilir. Böylelikle vücut şehrinin kapılarından elde edilenlerin nasıl saklandığı da açıklığa kavuşmuş olur.

Aklın köşke benzetilen ve insanın bir bakıma bilincine işaret eden birimi ise *dimağdır* (Âşık Paşa, 2000c, s. 257, 6963. B). Bu birimin de insanın her türlü eyleminin bilinçli bir biçimde

yapılması gerektiğine işaret ettiği düşünülebilir. Çünkü insanın eylemlerinin doğru veya yanlış olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapabilmek için koşul, ahlaki eylemlerinde "...istençli..." (Özlem, 2014, s. 136) olmak iken dini eylemlerinde ise "...sorumlu olabilmek için muhatapta aranan ilk ve en önemli şart akıl sahibi olmaktır" (Temel, 2017, s. 132). Bu nedenle ancak bilinçli eylemlerin ahlaki ve dini sorumluluk alanına girebildiği söylenebilir. Nitekim Türk felsefesinin önemli köşe taşlarından *Kutadgu Bilig*'de de buna ilişkin olarak "Eğer deli bir adamı vurup, öldürürse, o deliye ölüm cezası yoktur; kısas yapılmaz." (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 32, 295. B) şeklinde benzer bir düşünce bulunmaktadır.

Dolayısıyla aklın tüm birimlerinin yerine getireceği işlevlerle yöneticiliğini gerçekleştirirken bu yöneticiliğin insanı ideal yola yönlendirmesine yani, aklın insana gönderilen kitaplardaki anlamları kavrayarak ona gerek maddi gerekse manevi bir yönlendirmede bulunacağına karşılık geldiği düşünülebilir (Âşık Paşa, 2000c, s. 257, 6965-6969. B). Bu bakımdan insanın aklın yöneticiliğine gereksinimi olan bir varlık olarak böylesine bir yaşamı sürdürmek durumunda olduğu ifade edilebilir. Bu da aynı zamanda insanın kendini bilmesine yani, vücut şehrindeki sekiz kapıyı tanınmasına karşılık gelmektedir.

3. VÜCUT ŞEHRİNİN KAPILARI

3.1. Vücut Şehrinin Birinci Kapısı: Kulak

Garib-nâme'de kulak, insanın eylemleri üzerinde etkili olan ve dış dünyadaki tüm sesleri işittiği kapıya karşılık gelecek şekilde tasavvur edilirken kulağın getirdiği verilerin içinde iyi ve kötünün bir arada bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle neyin iyi neyin kötü olduğunun algılanmasında denetim işi aklın olmak durumundadır. Ancak akıl bunu tek başına değil, kendisine yardımcı olan can⁶ ve gönül sayesinde gerçekleştirerek iyiyi saklayıp kötüyü uzaklaştırmalıdır (Âşık Paşa, 2000c, s. 259-261, 6981-6990. B). Bu noktada kulak, insanın dış dünyaya ilişkin olarak elde edeceği bilgilerin/verilerin giriş yollarından birisi olarak düşünülebilir. Kulak sayesinde dış dünyadan işitilen sesler, akıl ile kendisine yardımcı olan can ve gönülün süzgecinden geçtikten sonra anlamlandırılacağına göre, salt duyu organından gelen verinin değil, söz konusu süzgeçlerden geçen verinin insan açısından istenen türden bilgiyi ortaya çıkaracağını belirtmek mümkündür.

3.2. Vücut Şehrinin İkinci Kapısı: Göz

İnsan vücudunun dış dünyaya açılan ve dış dünyanın görselliğinin geçtiği kapıya karşılık gelen göz vasıtasıyla elde edilen verilerin yine akıl tarafından can ve gönülün danışmanlığında bir elemeye tabi tutulduğu ve güzel olan görsellerin şehre dâhil edildiği, çirkin olan görsellerin ise uzaklaştırıldığı ifade edilmektedir (Âşık Paşa, 2000c, s. 261-263, 6991-7003. B). Bu noktada, insanın dış dünyanın güzelliklerini elde edebilmesi adına aklın her zaman görevini sürdürmek durumunda olduğu ifade edilebilir. Böylece gözün tek başına insanın vücudunu ya da insanın

⁶ Can, Âşık Paşa'ya göre insan vücuduna/bedenine Allah tarafından yerleştirilmiş olan (Âşık Paşa, 2000b, s.1039, 5164. B) ve insanın canlılığına ya da bir bakıma ruhuna karşılık gelen bir yapı olarak beden ile birlikte aralarında öncelik sonralık ilişkisi olmaksızın uyumlu bir bütün oluşturan ve aynı zamanda bedenin tüm işlevlerini yerine getirmesini sağlayan yapı şeklinde düşünülmektedir (Âşık Paşa, 2000c, s. 175-177, 6540-6547. B).

kendisini her zaman istenilen noktaya getirmesinin olanaksız olduğuna ve bir duyu organı olarak ideal işlevini akıl sayesinde yerine getirebileceğine işaret ettiğine düşünülebilir. Söz gelimi "...nesneyi olduğundan başka türlü algılama, gerçeğe uymayan görünüşü gerçekmiş gibi yorumlama ve bu yanılgının farkında olmama hâli." (Cevizci, 2010, s. 1625) olarak tanımlanan illüzyon (yanılsama) durumunda insanın düştüğü durum, gözün tek başına neden yeterli olmayabileceğine ilişkin somut bir örnek oluşturmaktadır. Örneğin "...sinemada belli bir hızda dönen tank paletlerinin veya araba tekerlerinin tersine dönüyormuş gibi algılanması..." (Budak, 2009, s. 793) gibi bir yanılsamada insanın tekerlerin aslında geriye doğru dönmediğinin farkına varmasını sağlayan ve yanlış algının ortadan kaldırılmasını sağlayan akıldır. Eğer akıl devre dışı olursa insan görme eyleminde yanlış algılamaya devam edecektir.

3.3. Vücut Şehrinin Üçüncü Kapısı: Burun

İnsanın vücut şehrinin üçüncü kapısı olan burun, öncelikle nefes alıp vermenin gerçekleştirildiği organ olarak düşünüldüğünden yaşamsal önemiyle dikkat çeken bir kapıdır. Burunda "...akciğerlerde yer tutan nefesin devamlı işlediği, havanın gelip geçtiği..." (Âşık Paşa, 2000c, s. 265, 7006. B) göz önüne alındığında iyi ve kötü olan arasında bir eleme yapmak ya da istenilmeyenleri uzaklaştırmak diğer kapılara oranla olanaksızdır. Çünkü insan nefessiz yaşayamayacağından bu kapı, her zaman dış dünyaya açık olan kapıdır. Ancak bu durum, nefes yoluyla gelen her türlü verinin vücut şehrine alındığı ve yerleştirildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü girse bile iyi ya da kötü olduklarına ilişkin karar verilmesinde yine akıl, gönül ve can iş birliği gerçekleşmek durumundadır: "Vücut şehrine burundan pek çok varlık girerse de; akıl, gönül ve can onların ne olduklarını hemen bilirler. Bunlardan binde biri, vücutta yerleri oldukları hâlde, kabul edilmez." (Âşık Paşa, 2000c, s. 265, 7011-7012. B). O nedenle insanın burnundan giren ve varlığının devamlılığını sağlayan nefesin dışındaki her türlü kokunun ayırt edilmesini yine en son noktada akıl sağlamak durumundadır.

3.4. Vücut Şehrinin Dördüncü Kapısı: Ağız

Dördüncü kapı "...vücut şehrinin yiyecek ve her türlü gıdasının girdiği ağız kapısıdır." (Âşık Paşa, 2000c, s. 265, 7015. B). Bu bakımdan ağız, insanın yaşamsal öneme sahip olan temel fizyolojik ihtiyaçlarından açlık ve susuzluğun giderilmesini yani, onun biyolojik varlığının devamlılığını sağlayan kapılardan biri olarak düşünülebilir.

Bu kapıdan giren yiyeceklerin tadına öncelikle tat alma için görevli organ yani, dil bakarken sonrasında akıl hangi tat olduğunu tanıyarak yine can ve gönüle göndermekte, sonrasında midede sindirim ve depolama gerçekleşmekte, böylece vücudun tüm organları beslenerek güçlenmektedir (Âşık Paşa, 2000c, s. 267, 7016-7024. B). Bu noktada, beslenmenin de akıl denetiminde gerçekleşmesi gereken ölçülü bir eylem olduğu ifade edilebilir.

3.5. Vücut Şehrinin Beşinci Kapısı: Boşaltım Organları (Dafia)

Beşinci kapı, *dafia* adı verilen ve vücuda giren besinlerin fazlasının atıldığı boşaltım organlarına karşılık gelen kapıdır (Âşık Paşa, 2000c, s. 267, 7025-7026. B). Bu kapının en önemli

yönü ise boşaltım dışında, insanın insan olmağını gösteren, onu diğer canlılardan ve özellikle hayvanlardan ayıran bir işleyiş yapısına sahip olmasıdır. Çünkü insan, boşaltım eylemini belirli ahlaki değerler ekseninde gerçekleştirmek durumundadır: “İnsan, insan olmanın gerektirdiği tüm edimlerini gerçekleştirirken değerlere uyar ya da değerler yaratır. Bu çerçevede değeri insan yaşamının zorunlu bir ögesi olarak görmek gerekir.” (Timuçin, 2004, s. 119). Bu nedenle dafiann insanın dilediği zaman ve dilediği yerde değil, uygun koşullar altında ve değerler ekseninde çalışması gerekmektedir. Zira “Orada bekleyen edeple nizama ve intizama uyar; eğer öyle olmazsa insan hayvan gibi olur.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 269, 7028. B).

Böylelikle insan eğer edebini kaybederse ya da değerlerini bir kenara bırakırsa boşaltım eylemi, insanın yalnızca hayvani dürtüler ile gerçekleştirdiği bir rahatlamadan öteye gidemeyecektir. O nedenle bu kapının dengeli ve ölçülü bir biçimde çalışması ve insanın değerlerine uygun bir boşaltımın gerçekleşmesi için devreye girecek olan yine akıldır: “İşte ona hâkim olup düzene sokan akıldır; eğer akıl elini oradan çekerse ondan utanmak gerekir.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 269, 7030. B).

3.6. Vücut Şehrinin Altıncı Kapısı: Üreme Organları

İnsanın bir canlı varlık olarak türsel devamlılığını sağlayabilmesinin yolu, vücut şehrinin altıncı kapısından geçmektedir. Bu kapı, şehirler arasındaki ilişkinin yani, üremenin ve cinsel hazların gerçekleşmesine aracı olan kapıya karşılık gelen üreme organlarıdır: “Onu şehirden şehire götüren takdiriilâhîdir; böylece o, bu şehirden başka bir şehre gider.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 269, 7034. B). Şehirden şehire geçiş, beşinci kapıdakine benzer şekilde insanın değerlere göre yaşayan bir varlık olmasına bağlı olarak dengeli ve ölçülü bir şekilde gerçekleşmek durumunda olduğundan bu kapıda da “...akıl her an hükmünü yürütür; neyin haram neyin helal olduğunu da o söyler.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 269, 7036. B). Böylece bu organlar yoluyla gerçekleştirilen herhangi bir eylemin ancak aklın denetiminde gerçekleştiğinde ideal bir insani eylem olarak nitelendirilebileceğini söylemek mümkündür. Bu nedenle “Eğer akıl bu düzeni gözetmezse, insanoğlu hayvan seviyesine iner.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 269, 7037. B). Dolayısıyla gerek üremenin gerekse bu yolla elde edilen hazların aklın gözetiminde gerçekleşmesi beklenmektedir. Aksi hâlde insanın eline “...zevk yerine utanmadan başka bir şey geçmez.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 269, 7038. B).

3.7. Vücut Şehrinin Yedinci Kapısı: El

Şehrin dış dünyaya açılan ve birçok eyleme aracılık eden yedinci kapısı eldir. İnsanlar arasındaki alışverişten iletişime, insan için yaşamsal öneme sahip olan haklı ya da haksız kazançtan tüm sanatlara, kahır ve lütuftan savaş ve barışa kadar birçok eylem bu kapı sayesinde gerçekleşmektedir. El aracılığıyla gerçekleşen eylemler, yine gönüle gelip ardından candan çıkarak son bulmaktadır (Âşık Paşa, 2000c, s. 271, 7041-7046. B). Ancak bir kapı olarak el yine tek başına bırakılmış değildir. Onu düzene sokacak bir denetime ihtiyaç vardır ve bunu da yine akıl gerçekleştirmelidir: “İşte elde sanatı işleten akıldır; buraya gelen ve giden her şey akıl ileldir.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 271, 7049. B). Bu yüzden aklın her daim devrede olarak denetimi sağlaması, insan açısından istenen durumların ortaya çıkması için gereklidir. Çünkü “Oraya aklın eli

uzanmazsa; o yol tutulup kapanır ve iş yapılmaz olur.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 271, 7048. B). Sözelimi hırsızlık, haksız kazanç yollarından birisi olarak insanın eliyle gerçekleştirdiği eylemlerden biridir ve başka bir insanın hak alanına girilmesi ve malının alıkonulması gibi durumları içerdiğinden dolayı istenmeyen türden bir eylemdir. Bu noktada aklın devre dışı olduğu ifade edilebilir. Çünkü bu eylemi tüm yönleriyle değerlendirebilmek için insanın aklının gücüne ihtiyacı vardır. Yani insanın eylemin kötü olduğuna ilişkin bir yargıya varabilmesinin yolu ancak aklın sağlıklı işleyişi ile olanaklıdır. Kısacası aklın insanı istenmeyene değil istenene yönlendirme olasılığı çok daha yüksektir. *Kutadgu Bilig'*de de ifade edildiği gibi “Bilgi ve akıl insan için bir köstektir; köstekli olan, yakışsız şeylere pek gitmez.” (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 33, 314. B).

3.8. Vücut Şehrinin Sekizinci Kapısı: Ayak

Sekizinci kapı ise onu ayakta tutan, hareketliliğini, bir yerden başka bir yere gitmesini sağlayan, aklın gözetiminde işlev görmek durumunda olan ayaklardır ve nasıl ki insanın canı onu hayatta tutuyorsa ayaklar da onu tutup taşımaktadır (Âşık Paşa, 2000c, s. 273, 7052-7057. B). Ayaklar insanı bir yerden bir yere taşıdığına göre hangi yönün doğru hangi yönün yanlış olduğunu insana bildiren yine akıl olmak durumundadır. Dolayısıyla akıl denetiminden yoksun bir hareketliliğin insana yarar sağlayan bir tarafının olmayacağı söylenebilir. Çünkü insan vücudu “Aklın eli işe karışmazsa hemen düşer; ...” (Âşık Paşa, 2000c, s. 273, 7057. B).

4. YÖNETİCİ OLARAK AKLIN FELSEFİ ARKA PLANI

Âşık Paşa'nın vücut şehrinin yöneticisi olarak tasarladığı aklın, bu konumda düşünülmesine aracılık eden felsefi arka planı çözümlemenin yukarıda ifade edilen düşünceleri anlamak açısından önemli olmasından dolayı bu başlık altında *Garib-nâme'deki* Antik Yunan ve Türk felsefesinin izleri aranacaktır.

Âşık Paşa'nın Türk kültürüne mensup olmasından dolayı öncelikle *Garib-nâme'deki* aklın konumuna ve yönetici işlevine ilişkin olarak benzer düşünce yapılarından hareketle Türk felsefesinin izleri sürülmelidir. Sözelimi, Orhon yazıtlarında yönetici kişi olarak kağanın öncelikle sahip olması gereken özelliklerden birisi bilgelik olarak dikkat çekerken bu bilgeliğin akli iyi yönetmek yoluyla kendisini gösteren bir bilgelik olduğu ifade edilmektedir (Manav, 2021, s. 9).

*Kutadgu Bilig'*de ise “Aklın yeri üstte, beyindedir; kıymetli bir şey olduğu için, onun yeri başta.” (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 140, 1836. B) ifadesinden de anlaşıldığı üzere insanın en değerli yönüne karşılık gelen akıl, “İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür; bu ikisi ile insan itibâr görür.” (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 32, 289. B), “Akıl ile insan asıl insan adını alır...” (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 33, 303. B) ve “...akılsız adam bir avuç balçık gibidir.” (Yusuf Has Hacib, 1998, s. 32, 297. B) ifadelerinde dile getirildiği üzere de insanı değerli kılan bir yetiye karşılık gelecek şekilde düşünülmekte ve insanın aklını kullanabilme becerisiyle diğer varlıklardan ve aklını iyi kullanamayan insandan farklılaştığı dile getirilmektedir. Ayrıca insanı insan yapan en temel unsur olarak onun eylemlerine yol gösteren ve ölçü getiren bir tür denetim mekanizması olarak düşünüldüğünü “Akıl insan için, şüphesiz, bir köstektir; hareketi doğru ve işi ölçülüdür.” (Yusuf

Has Hacib, 1998, s. 140, 1837. B) ifadesi göstermektedir. Böylece insanın iyiye, doğruya yönelmesinde etkili olan baş aktörün yönetici akıl olduğu ifade edilebilir.

Âşık Paşa'nın aklın yöneticilik işlevine ilişkin düşünceleriyle yakınlık kurulabilecek bir diğer şahsiyet ise Yunus Emre'dir. Yunus Emre "İş bu vücûd bir kaledir akıl içinde sultânı" (Yunus Emre, 1991, s. 269, 412. G) diyerek insan vücudunu bir kaleye akli da onun yöneticisine benzetmektedir. Yine ona göre yönetici akıl, insanın en değerli yerinde yer alırken eylemlerine ölçü getirilen insan da yine akıl sayesinde değerli bir konuma gelmektedir:

"Akıl taht eyledi başı şöyle bilir her bir işi

Dünya içre âkil kişi değmez kimseye ziyânı" (Yunus Emre, 1991, s. 270, 412. G).

İnsan vücudunda aklın yönetici olarak tasarlanması, Platon'un düşüncelerini de anımsatmaktadır. Platon, *Devlet* adlı diyalogunda insanın içinde üç ilke bulunduğunu bir bakıma insan ruhunun üç parçadan oluştuğunu ifade etmektedir. Ona göre "...bu üç ilkeden biri bizi bilgi edinmeye, biri taşkınlığa, öfkeye, biri de yemeye, içmeye, çiftleşmeye ve buna benzer isteklere..." (Platon, 2015, s. 135-136, 436b) yönlendirir. Bu nedenle insanda öfkenin ve arzuların denetimini sağlayan ve insanın bir bakıma yönetimini sağlayan parçası bilgi edinmeye karşılık gelen akıllı parçadır: "Akıl madem ölçülüdür, içimizde olup biten her şeyi kollayıp yönetmek ona düşer..." (Platon, 2015, s. 143, 441e). Hatta Platon insan ile devlet arasında kurduğu analogiden hareketle insanda akıllı parçanın yönetici olmasına benzer şekilde devletin başında da ruhunun akıllı parçası baskın olan kişinin (Platon, 2015, s. 142-144, 441a-442e) yani, filozofun/bilgenin yönetici olması gerektiğini savunmaktadır (Platon, 2015, s. 182, 473d). Böylelikle Âşık Paşa'nın tasarladığı yönetici akıl ile Platon'un düşüncesindeki aklın benzer bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca yine Âşık Paşa *Garib-nâme*'nin başka bir kısmında da aklın yöneticilik konusundaki işlevini yine "Padişah olacak kişinin önce asaleti, ikinci olarak da akli olmalıdır." (Âşık Paşa, 2000a, s. 363, 1732. B) diyerek insanın vücut şehrinde yönetici olarak tasarladığı aklın, devlet yönetiminde de olmazsa olmaz niteliklerden biri olarak görülmesi gerektiğini ifade ederek yine Platon'un düşünceleriyle benzerlik göstermektedir.

5. YÖNETİCİ AKLIN SAVAŞIM UNSURU OLARAK NEFS-İ EMMARE⁷

İnsanın aklının doğru yönetilmesi ya da aklın insan vücudu üzerinde bir hâkimiyet kurabilmesi için dikkate alınması gereken bir başka önemli husus da insanın kötü istek ve arzularına karşılık gelecek şekilde tasarımılanan nefsi-i emmaredir. Çünkü nefsi-i emmare "...vücutta akla danışmadan işler yapan..." (Âşık Paşa, 2000c, s. 275, 7063. B), insanı karmaşaya sürükleyen, iman ve ibadet konularında yoldan çıkararak ve utanmadan başka bir şey getirmeyen aşağılık yönüne karşılık gelmektedir (Âşık Paşa, 2000c, s. 275, 7064-7066. B). Bu nedenle nefsi-i emmarenin vücut şehrinin yönetiminde aklın savaşım içinde olacağı önemli bir etkene karşılık geldiği dile getirilebilir. Çünkü şehrin kapılarının istenen şekilde çalışmasını sağlayabilmesi yani, onlar üzerinde bir yönetici olarak üstünlük kurabilmesi ancak kendisine engel olan ve otoritesini sarsan bir yapının etkisinin en aza indirilmesi ile mümkün olacaktır. Eğer akıl bu savaşımı

⁷ Nefsi-i emmare, tasavvufta insan ruhunun kötülüğe yönlendiren mertebesi olarak düşünülmektedir (Schimmel, 2004, s. 44).

kaybederse insan vücudu nezdinde insanın kendisinin de tüm kötülöklere açık hâle geleceğini söylemek mümkündür. Zira “Eğer akıl ona uyarsa aşâğılara yuvarlanır; üstelik de bu vücut şehri karışıklık ve fitne ile dolar. / Akıl işinden uzaklaştırılır ve tahtından alaşağı edilir; bunun sonunda da Allah’ı tanımayıp dinden çıkar.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 275, 7067-7068. B). İnsanın nefesine uyararak kendisini gündelik, dünyevi arzulara, duygulara ve isteklere kaptırmasının onu akıllı varlık olmaktan uzaklaştırdığına ilişkin Yunus Emre de benzer bir düşünceye sahiptir. Yunus Emre bununla ilgili olarak der ki,

“Eğer katı buşar isen başın nefse koşar isen
Nefs hâlina düşer isen ol buşduğı akıl kanı
Akıl gitti buşu geldi akl evini buşu aldı
Sultân buşu oldu göze göstermez oldu cihanı” (Yunus Emre, 1991, s. 270, 412. G).

Yunus Emre’nin bahsettiğı bu hâle düşmeden aklın yönetimi elde tutabilmesinin yolu, Âşık Paşa’ya göre nefs-i emmareye uymak yerine kendisini aşka yönlendirmekten geçmektedir: “Akıl nefsi bırakır da aşka uyarsa, işte o zaman Tanrı’nın gizli hazinelerinden haberdar olur.” (Âşık Paşa, 2000c, s. 275, 7069. B). Böylece akıl, insanı tüm varlıklardan değerli ve üstün hâle getirirken ilim ve amel kazandıran *akıl* ile Allah’ın cemaline ulaştıran *aşkın* insanı birlikte yücelten, onu doğru yolda tutan, Allah’ın sevgili kulu hâline getiren ikili bir yapı olduğı belirginleşir (Âşık Paşa, 2000c, s. 275-277, 7071-7077. B).

Âşık Paşa’nın nefs-i emmare hakkındaki düşünceleri yine Platon’un düşüncelerini anımsatmaktadır. Platon insan ruhunun yukarıda bahsedildiğı gibi üç parçadan oluştuğunu ifade ederken bu parçalara farklı eserlerinde de değinmektedir. *Devlet*’te dile getirildiğı şekliyle “...yemeye, içmeye çiftleşmeye ve buna benzer isteklere...” (Platon 2015, s. 135-136, 436b) götürmeye çalışan parçayı *Phaidros* adlı diyalogunda yaptığı bir benzetme ile dile getirmektedir. Platon, insan ruhunda biri güzel olan ve iyi yöne gitmek isteyen diğeri ise çirkin olan ve kötü yöne gitmek isteyen iki kanatlı atın bulunduğunu ifade ederken bu atların bir arabacı tarafından denetim altına alındığını ve böylelikle ruhta yer alan arabanın dizginlerinin elde tutulduğunu dile getirmektedir. Çünkü iyi atların yönlendirmesi ruhu güzellik, iyilik ve bilgelik gibi tanrısal unsurlara yani, yalnızca akılla kavranabilecek olan idealara ulaştırırken kötü at ise kanatların küçülmesine neden olarak arabacıya sorun yaratmakta ve bu noktaya ulaşılmasını engellemektedir (Platon, 2017, s. 53-55, 246-248, P.). Buna göre, kötü ve iyi atın farklı yönleri sapma eğilimini bir bakıma engelleyerek ruhu dengede tutmaya çabalayan arabacının ruhun akıllı yönüne karşılık geldiğı ve insan ruhundaki uyumun akıl sayesinde gerçekleştiğı ifade edilebilir.

Platon *Timaios*’ta ise ruhun yeme, içme ve fizyolojik gereksinimlerine karşılık gelen ve akıldan yoksun olan bu parçasının başka işlere burnunu sokmadan, kargaşa çıkarmadan ve iyilik için çalışan parçanın yani bir bakıma aklın kafasını karıştırmadan kendi işlevini yerine getirmesi gereken birim olduğunu ifade etmektedir (Platon, 2018, s. 88-90, 70-71. P). Dolayısıyla Platon yine arzu ve istekler ile kötü şeylerin ön plana geçmemesi ve insanı dört bir yandan sarmaması adına insan ruhunun dizginlerinin akıllı parçanın elinde olması gerektiğine dikkat çekmiş olmaktadır. Bu noktada, Garip-nâme’de bahsi geçen nefs-i emmare ile akıl arasındaki ilişkinin Platon’un düşüncesinde insan ruhunda bulunan ve bayağı istekler, itkiler ve fizyolojik gereksinimlere

karşılık gelen parça ile onun akıl tarafından denetim altında tutulması düşüncesi ile büyük oranda benzeştiği düşünülebilir.

SONUÇ

Âşık Paşa'nın *Garib-nâme'*sinde yer alan aklın vücut şehrinin yöneticisi olarak düşünüldüğü bölümün metafiziksel, epistemolojik ve etik açılardan birçok noktaya işaret eden bir yapısının bulunduğu görülmektedir. Zira Âşık Paşa, aklın yönetimindeki vücut şehri ile yalnızca biyolojik ve maddi bir vücudu/bedeni değil, ruhu ile bütünleşmiş bir insan vücudunu ya da insanın bizzat kendisini tasarımıladığı ifade edilebilir. Bu yüzden vücut şehrinin sekiz kapısı, kimi zaman bilme, kimi zaman ahlaki değerlere göre yaşama, kimi zaman da dış dünyanın farkındalığı gibi insanın akıllı varlık olduğunu ve aklın yönetiminde varlığını sürdürdüğünü gösteren eylemlerle karakterize olmaktadır. Bu kapıların işlevleri ve aklın bu işlevler üzerindeki etkisi göz önüne alındığında ise bu durumun aslında kişinin kendini bilmesiyle şekillenen ve aklın yönetiminde, bilinçli bir insan olarak yaşamını sürdürmesine karşılık gelen bir düşünüş biçiminin olduğu da ifade edilebilir.

Genel olarak bakıldığında gerek Türk felsefesi gerekse Antik Yunan filozoflarından Platon ile görülen benzerliklerin ve düşünsel birlikteliklerin Âşık Paşa'nın düşüncelerinin felsefi arka planının oldukça sağlam temeller üzerinde yükseldiğini gösterdiği söylenebilir. Bu yapı ise bize Âşık Paşa'nın *Garib-nâme'*yi yazmadan önce bu düşüncelerle bir şekilde tanışık⁸ olduğu kanısını uyandırmaktadır. Böylece onun görünürdeki dinî-tasavvufi içeriği, hem Türk felsefesi hem de Antik Yunan felsefesi aracılığıyla temellendirme yoluna gittiği ve sistematik bir düzene soktuğu söylenebilir.

NOTLAR

Metin içi kaynak gösterimlerinde sayfa numaralarından sonra yer verilen numaralar, beyit ve paragraf numaralarıdır. Bu nedenle G. kısaltması Gazel, B. kısaltması Beyit, P. kısaltması ise paragraf anlamını taşımaktadır.

AÇIKLAMALAR

1. Çalışmada kullanılan vücut şehri kavramı, *Garib-nâme'*nin incelenen kısmında bu şekilde kullanılmamakla birlikte Âşık Paşa'nın insan vücuduna/bedenine yönelik yaptığı şehir benzetmesine ve aktarma metinde de tercihen kullanılmasına bağlı olarak kullanılmıştır. Zira Âşık Paşa, ilgili kısımda *şehir* ve zaman zaman da *suret şehir* ifadesini kullanmıştır (Bkz. Âşık Paşa, 2000c, s. 247-277).

2. Âşık Paşa, çalışmada incelenen kısımda *cism* kavramını ve zaman zaman da *suret* kavramlarını, ilgili kısmın başlığında ise *vücut* kavramını kullanmaktadır (Bkz. Âşık Paşa, 2000c, s. 247-277). Bu çalışmada ise *cism*, *suret* ve vücut arasında belirgin bir anlam farklılığının görülmemesi nedeniyle *vücut* kavramı tercih edilmiştir.

⁸ Orhon yazıtları ile görülen düşünsel benzerlikler, Orhon yazıtlarının Âşık Paşa'nın yaşadığı dönemde henüz bilinmemesi sebebiyle Türk kültürünün düşünüş biçimi ve özellikleri ile açıklanabilir.

KAYNAKÇA

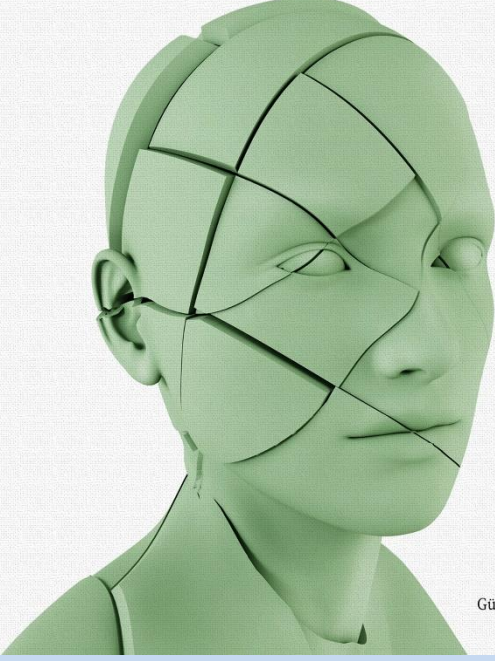
- Ayverdi, İlhan (2008). *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük Cilt I*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Arslan, Ahmet (2013). *İslâm Felsefesi Üzerine*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Âşık Paşa (2000a). *Garib-nâme I/1* (Kemal Yavuz, Haz.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Âşık Paşa (2000b). *Garib-nâme I/2* (Kemal Yavuz, Haz.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Âşık Paşa (2000c). *Garib-nâme II/1* (Kemal Yavuz, Haz.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, Erhan. (2019). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, Osman. (2020). "Tasavvuf-Hadis İlişkisi Bağlamında Âşık Paşa'nın Rivayetlere Yaklaşımı". *İçinde-Sünni-İrfani Geleneğin 14. Yüzyıl Temsilcisi Âşık Paşa ve Türkçe Mesnevisi Garibnâme Üzerine İncelemeler* (Yunus Öztürk, Editör), (s. 199-230). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Budak, Selçuk (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cengiz, Muammer (2020). "Anadolu Tasavvuf Literatürü ve Düşüncesi Açısından Garibnâme". *İçinde-Uluslararası 14. ve 15. Yüzyıl İslam Düşüncesinde Felsefe, Kalam ve Tasavvuf Sempozyumu Bildirileri-II* (Prof. Dr. Murat Demirkol, Arş. Gör. Büşra Betül Pınar, Arş. Gör. Kamile Akbal, Editörler), (s. 179-193). Ankara: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık. <http://isamveri.org/pdfdr/G00843/2020/2020_CENGIZM.pdf> (Erişim: 26.01.2021).
- Cevizci, Ahmet (2010). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Güçlü, Abdülbâki vd. (2008). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk* (Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kranz, Walther (2014). *Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar* (Suad Y. Baydur, Çev.). İstanbul: Cinius-Sosyal Yayınlar.
- Kut, Günay (1991). "Âşık Paşa". *İçinde-Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IV. Cilt*, (s. 1-3). <<https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/4/C04015571.pdf>> (Erişim: 26.01.2021).
- Manav, Faruk. (2021). Orhon Yazıtlarında Kağanın Erdemleri Üzerine Bir Değerlendirme: Platon'a Yoğun Göndermelerle. *Milli Folklor*, 17 (130), 5-20. <<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=130&Sayfa=7>> (Erişim: 30.06.2021).
- Ocak, Ahmet Yaşar (1991). "Âşık Paşa/Tasavvufî Şahsiyeti". *İçinde-Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IV. Cilt*, (s. 3). <<https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/4/C04015572.pdf>> (Erişim: 26.01.2021).
- Ovacık, Zübeyir (2016a). XIV. Yüzyıl Anadolu Düşüncesinde Bir İyi(mser)lik Felsefesi Olarak Âşık Paşa'da Aşk Felsefesi. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-* 11 (2), s. 965-984. <https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1262472118_45Ovac%C4%B1kZ%C3%BCbeyir-sos-965-984.pdf&key=19295>. (Erişim: 26.01.2021).

- Ovacık, Zübeyir (2016b). Âşık Paşa'nın "Garib-nâme"sinde Siyaset Düşüncesi. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, (29), s. 279-308.
- Özkan, Ömer (2010). Can ve Ten Kavramları Bağlamında Garib-nâmede İnsana Bakış. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (55), s. 357-368. <<https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1190>>. (Erişim: 18.10.2021).
- Özlem, Doğan (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.
- Platon (2010). "Kharmides ya da Bilgelik Üstüne" (Tanju Gökçol, Çev.). *İçinde-Diyaloglar* {Platon (Eflatun)}, (s. 295-327). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (2015). *Devlet* (Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon (2017). *Phaidros* (Furkan Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2018). *Timaios* (Furkan Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Schimmel, Annemarie (2004). *İslamın Mistik Boyutları* (Ergun Kocabıyık, Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Temel, Ahmet Vefa (2017). Arap Dili ve Kur'ân-ı Kerîm Bağlamında "Akıl" Kavramının Analizi. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (10), s. 126-135. <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394982>>. (Erişim: 08.03.2021).
- Timuçin, Afşar (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Ülken, Hilmi, Ziya (2015). *İslâm Düşüncesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yavuz, Kemal (2000). "Giriş". *İçinde- Garib-nâme I/1* (Kemal Yavuz, Haz.). (s. XIII-LXIV). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, Kemal (2003). Âşık Paşa. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (13), s. 29-39. <<http://sutad.selcuk.edu.tr/sutad/article/view/205/197>>. (Erişim: 09.03.2021).
- Yavuz, Kemal (2004). Çeşitli Yönleri ile Mantık't-Tayr ve Garib-nâme Mesnevileri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31, s. 345-356. <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17064/178406>>. (Erişim: 09.03.2021).
- Yunus Emre (1991). *Yunus Emre Divanı* (Mustafa Tatçı, Haz.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yusuf Has Hacib (1998). *Kutadgu Bilig II-Çeviri* (Reşit Rahmeti Arat, Çev.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusuf Has Hacib (1999). *Kutadgu Bilig I-Metin* (Reşit Rahmeti Arat, Akt.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRK BİLİMKURGU EDEBİYATI VE ARKETİPLER

DR. VELİ UĞUR

Günce Yayınları

Oktay Yivli

Öykü Nasıl Okunur

modern öykü ve yöntem

Günce Yayınları

MAKSUT YİĞİTBAŞ

Edebiyatın Ebemkuşağı

Halit Ziya Hikâyeciliğinde

Renklerin Dili

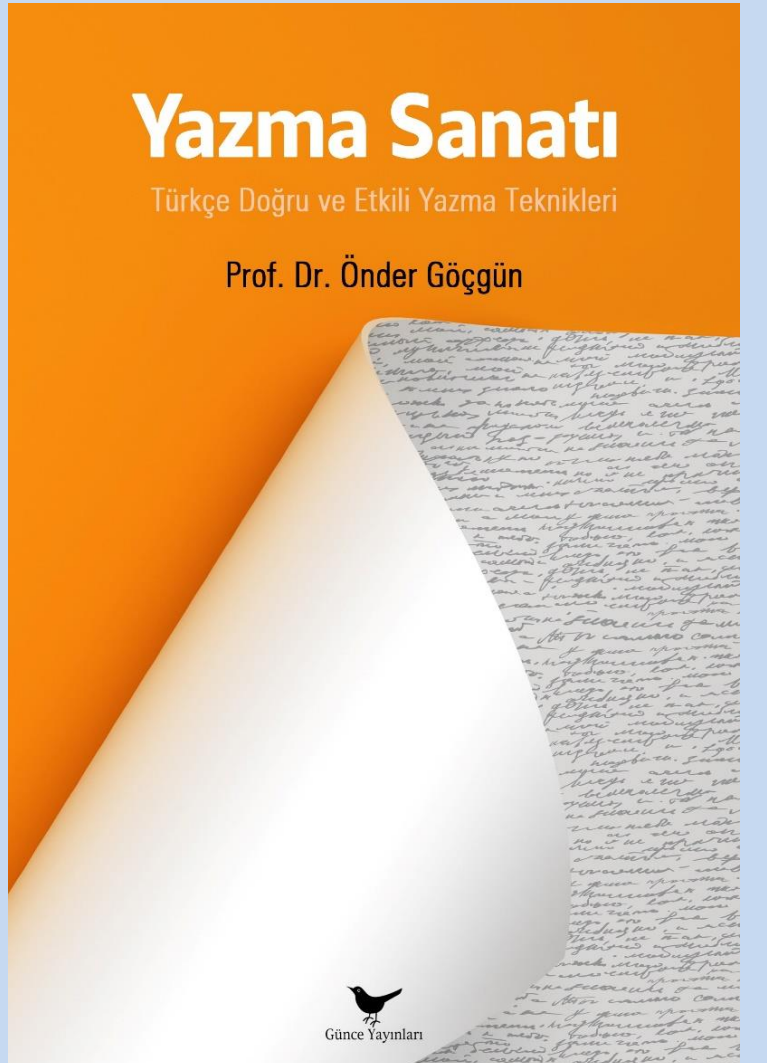

Günce Yayınları

Yazma Sanatı

Türkçe Doğru ve Etkili Yazma Teknikleri

Prof. Dr. Önder Göçgün

Günce Yayınları